

مطالعات راهبردی درباره برنامه هفتم توسعه (۱) : بررسی تجربه کشور ترکیه در برنامه‌ریزی توسعه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۹/۲۱

شماره مسلسل: ۱۸۵۳۳
کد موضوعی: ۲۲۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

مطالعات راهبردی درباره برنامه هفتم توسعه (۱):
بررسی تجربه کشور ترکیه در برنامه‌ریزی توسعه

این گزارش با همکاری و مشارکت پژوهشکده مطالعات فناوری ریاست جمهوری تهیه شده است.
نام دفتر:

مطالعات اقتصادی (گروه توسعه و برنامه‌ریزی و گروه اقتصاد بین الملل)

تهیه و تدوین کنندگان:

سید جعفر حسینی، نسیم قباشی، توفیق حسین زاده لنج‌آبادی

ناظران علمی:

موسی شهبازی غیائی، سیدمحسن علوی منش

اظهار نظر کنندگان:

احمد شعبانی، مهدی امیری، مهدی رزم‌آهنگ، محمدبرزگر خسروی

صفحه آرا:

مهدیه قمچیلی

واژه‌های کلیدی:

۱. برنامه توسعه،
۲. ترکیه،
۳. برنامه هفتم،
۴. مطالعات تطبیقی

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۹	مقدمه و بیان مسئله
۱۱	بخش اول - اقتصاد ترکیه در گذر زمان
۱۱	۱. بررسی وضعیت شاخص‌های کلان اقتصادی ترکیه
۱۱	۱-۱. رشد اقتصادی
۱۲	۱-۲. تورم
۱۳	۱-۳. نرخ بیکاری
۱۳	۱-۴. ضریب جینی
۱۴	۱-۵. صادرات تولیدات کارخانه‌ای
۱۵	۱-۶. شاخص تولید انسانی (HDI)
۱۵	بخش دوم - نقش برنامه‌ریزی توسعه در دوران جهش اقتصادی ترکیه
۱۵	۱. نقش برنامه‌ریزی توسعه در فرایند جهش اقتصادی
۱۷	۲. بررسی نهاد برنامه‌ریزی در کشور ترکیه
۱۹	بخش سوم - تحلیل مقایسه‌ای برنامه توسعه ترکیه و ایران
۱۹	۱. برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه
۲۱	۲. برنامه توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی ایران
۲۳	۳. مقایسه برنامه توسعه ایران و ترکیه
۲۵	جمع‌بندی
۲۶	منابع و مأخذ

مطالعات راهبردی درباره برنامه هفتم توسعه (۱): بررسی تجربه کشور ترکیه در برنامه‌ریزی توسعه

چکیده

از شاخص‌های اقتصاد کلان خود وضعیت بالنسبه موفقیت داشته است، مورد بررسی قرار گیرد.

تجربه کشور ترکیه نشان دهنده آن است که یکی از عوامل موثر بر کارایی برنامه‌های توسعه، به ساختار تهیه و تدوین برنامه‌های توسعه به‌ویژه داشتن یک مقدمه تحلیلی و توجیهی قدرتمند از وضعیت فعلی و چشم‌انداز این کشور در افق برنامه باز می‌گردد. همچنین محتوای برنامه‌های توسعه ترکیه نشان می‌دهد آنچه در کشور ترکیه ذیل سند برنامه یازدهم به تصویب مجلس این کشور رسیده است، عملاً ناظر بر مجموعه‌ای از توصیه‌ها و گزاره‌های ارشادی است که در کنار برخی اهداف کلان، سند برنامه این کشور را تشکیل داده است. این در حالی است که در کشور ما برنامه ناظر بر مجموعه‌ای از احکام عمدتاً تکلیفی است که هر کدام از آن‌ها می‌تواند به اندازه یک لایحه دولت بار مالی و حقوقی بر نظام تصمیم‌گیری کشور تحمیل نماید.

تجربه برنامه‌ریزی در کشور نشان می‌دهد اهداف و پیش‌بینی‌هایی که در برنامه‌های توسعه در نظر گرفته شده بود، چندان محقق نشده و عمدتاً برنامه‌های توسعه شکل صوری پیدا کرده و دست‌نیافتنی شده است. سؤال مهم آنکه آیا الگوی کنونی تدوین قوانین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه، الگویی موفق برای نوع مداخله دولت در اقتصاد و ریلگذاری بلندمدت اقتصاد کشور خواهد بود یا آنکه بایستی به دنبال الگویی جایگزین برای حل این مسئله بود. در این راستا، یکی از بهترین سنگ‌محک‌ها برای فهم نیاز یا عدم نیاز کشور به تداوم الگوی کنونی برنامه‌ریزی توسعه یا ضرورت ایجاد هر نوع اصلاح در روند تدوین برنامه‌های توسعه، انجام مطالعات تطبیقی در خصوص نوع مواجهه دولت‌ها با این موضوع است. در چارچوب این گزارش سعی شده برنامه‌ریزی توسعه در کشور ترکیه به‌عنوان یکی از کشورهایی که در دو دهه اخیر تحولات اقتصادی کمابیش مناسبی را تجربه کرده و در برخی

[خلاصه مدیریتی]

با وجود تجربه بیش از ۷۰ سال برنامه ریزی توسعه در کشور، بسیاری از کارشناسان و دست‌اندرکاران قائل به موفقیت اندک این برنامه‌ها علی‌رغم تخصیص منابع فراوان فیزیکی و انسانی بوده‌اند. در چنین شرایطی سخن از تداوم شیوه کنونی برنامه ریزی توسعه خصوصاً با توجه به در پیش بودن برنامه هفتم توسعه اذهان اهالی علم و سیاست را به خود درگیر کرده‌است.

در همین راستا، مطالعات تطبیقی در خصوص پاسخ به ضرورت تداوم یا تغییر در الگوی کنونی برنامه ریزی در کشور می‌تواند راهگشا باشد. در چارچوب این گزارش سعی شده‌است که برنامه ریزی توسعه در کشور ترکیه مورد بررسی قرار گیرد. اسناد برنامه ریزی توسعه‌ای کشور ترکیه به چهار دسته کلی تقسیم می‌شوند. برنامه ریزی‌ها در سطح ملی، منطقه‌ای، محلی، بخشی و مناطق خاص تنظیم و تدوین می‌شود. از مهم‌ترین اسناد برنامه ریزی ملی می‌توان به برنامه توسعه ملی اشاره داشت. حسب اسناد موجود در کشور ترکیه از سال ۱۹۶۳ به‌عنوان سال شکل‌گیری اولین برنامه توسعه تا زمان حاضر یازده برنامه توسعه ملی وجود داشته‌است. همچنین در کنار این برنامه‌ها، کشور ترکیه یک برنامه چشم‌انداز ۲۰ ساله که افق آن تا سال ۲۰۲۳ است را نیز تدوین کرده‌است. اگرچه اولین برنامه پنج‌ساله توسعه در ترکیه از سال ۱۹۶۳ آغاز شده، اما این اولین تلاش برای توسعه اقتصادی برنامه ریزی شده در تاریخ جمهوری ترکیه نبود. دو برنامه پنج‌ساله نیز پیش‌تر تدوین شده بود که اولین آن‌ها در دهه ۱۹۳۰ و در آغاز جنگ جهانی دوم رها شد و برنامه دیگری نیز در سال ۱۹۴۶ آغاز شد، ولی دنبال نشد.

تا قبل از سال ۲۰۱۱، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ترکیه توسط «سازمان برنامه ریزی» کشور تهیه می‌شد. از سال ۲۰۱۱، با تغییر ساختار سازمان برنامه ریزی دولتی که در سال ۱۹۶۰ تأسیس شده بود و با هدف اجرای فعالیت‌های توسعه‌ای، «وزارت توسعه» ترکیه تأسیس شد. وزارت توسعه در زمینه تدوین راهبردها و برنامه‌های مبتنی بر تحقق توسعه پایدار و افزایش رفاه اجتماعی در شرایط اجتماعی و اقتصادی متغیر فعالیت داشت و این وزارتخانه متولی تهیه این برنامه‌ها شد. این برنامه‌ها شامل اهداف توسعه و اقداماتی بود که برای دستیابی به این اهداف ضروری تشخیص داده می‌شد. مأموریت وزارت توسعه ارائه توصیه‌های لازم به دولت و راهبری تمامی اقشار جامعه به‌منظور ترغیب توسعه اقتصادی و اجتماعی ترکیه و تحقق توسعه پایدار و باثبات، محسوب می‌شد. اما از سال ۲۰۱۸ و با انحلال وزارت توسعه، وظیفه تهیه برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت، برعهده «سازمان بودجه و استراتژی» که زیر نظر مستقیم ریاست جمهوری است، قرار داده شد. این سازمان در چارچوب اهداف اصلی، اصول و اهداف تعیین‌شده ریاست جمهوری، برنامه‌های توسعه، برنامه میان‌مدت، برنامه مالی میان‌مدت، برنامه‌های بخشی و... را با گرفتن نظرات ادارات دولتی مربوطه و هیئت‌های سیاست‌گذاری ارائه می‌کند. شایان ذکر است که بعد از تهیه برنامه‌های توسعه، این برنامه‌ها در مجلس کشور ترکیه نیز باید تصویب شود. مقایسه آخرین برنامه توسعه دو کشور ترکیه و ایران از نظر ویژگی‌های ساختاری سند به شرح مقابل است:.

مقایسه برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه و ایران

برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه	برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران	ویژگی	ردیف
پنج‌ساله	پنج‌ساله	از لحاظ زمانی	۱
سازمان بودجه و استراتژی	سازمان برنامه و بودجه دولت	تنظیم‌کننده سند	۲
مجلس ملی کبیر	مجلس شورای اسلامی	تصویب کننده سند	۳
رئیس‌جمهور	رئیس‌جمهور	ابلاغ‌کننده	۴
شامل دو بخش با ۶ موضوع حاکمیتی	شامل ۲۰ بخش با موضوعات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	ساختار	۵
درب‌گیرنده بیان وضعیت موجود و عملکرد دوره اخیر	در اسناد پشتیبان اشاره شده است	بیان وضعیت موجود و عملکرد دوره اخیر	۶
درب‌گیرنده ارائه زمینه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های بین‌المللی و تحولات سطح جهان	فاقد این ویژگی	ارائه زمینه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های بین‌المللی و تحولات سطح جهان	۷
فاقد این ویژگی	فاقد این ویژگی	ارائه اصول و دیدگاه‌های توسعه‌ای حاکم بر سند	۸
درب‌گیرنده اهداف کیفی و کمی برای عمده شاخص‌ها	درب‌گیرنده اهداف کمی، ولی نه به‌صورت کامل و هر ساله همچنین در اسناد پشتیبان نیز آمده است	تعیین اهداف کمی	۹
فاقد این ویژگی	فاقد این ویژگی	تعیین اهداف و پیشرفت‌های استراتژیک و راه‌حل‌های خاص	۱۰
علاوه بر درب‌گیرندگی همه بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، ذکر اهداف کمی برای هر بخش و سیاست‌های لازم	درب‌گیرنده همه بخش‌های اقتصادی - اجتماعی	جامعیت همه بخش‌های اقتصادی - اجتماعی	۱۱

سند پشتیبان برنامه محول می‌شود که ارتباط معناداری چه از نظر زمانی و چه از منظر محتوایی بین آن و لایحه برنامه وجود ندارد. همچنین برنامه توسعه کشور ترکیه عملاً ناظر بر مجموعه‌ای از توصیه‌ها و گزاره‌های ارشادی البته با شاخص‌گذاری‌های کمی دقیق است که در کنار برخی اهداف کلان، سند برنامه این کشور را تشکیل داده است. این در حالی است که در کشور ما برنامه ناظر بر مجموعه‌ای از مجوزها و تکالیف هزینه‌زا است که بعضاً هر کدام از آن‌ها می‌تواند به‌اندازه یک لایحه‌ی دولت بار مالی و حقوقی بر نظام تصمیم‌گیری کشور تحمیل نماید.

فارغ از ویژگی‌های شکلی و ساختاری، نکته حائز اهمیت تفاوت ماهوی و محتوایی احکام برنامه‌های توسعه‌ای در دو کشور است. به عنوان مثال، مشاهده می‌شود که برنامه‌های توسعه ترکیه از یک مقدمه تحلیلی و توجیهی قدرتمندی برخوردارند که در ذیل آن علاوه بر آنکه چشم‌انداز دولت ترکیه از تحولات جهانی به‌عنوان امر محیط بر هرگونه تصمیم‌گیری اقتصادی و اجتماعی به‌تفصیل بیان شده است، گزارشی از عملکرد دولت ترکیه در برنامه قبل و آخرین وضعیت شاخص‌های اقتصاد کلان این کشور منتشر می‌شود و آنگاه احکام برنامه ذیل این مقدمه تحلیلی تبیین می‌شود. این در حالی است که در کشور ما این مهم به‌طور معمول به سند مبهمی چون

[مقدمه و بیان مسئله]

فاصله تاریخی با آنچه توسعه یافتگی نامیده می شود و نیز عدم انباشت مناسب سرمایه در کشور ما که مسبب بروز چالش های اقتصادی متعدد در دوران معاصر بوده است، باعث شد که ایده برنامه ریزی از اولین روزهای شکل گیری دولت مدرن در ایران در دستور کار سیاست گذاران و دغدغه مندان توسعه کشور قرار گیرد. مفروضه اصلی طرفداران ایده برنامه ریزی آن است که این فاصله تاریخی و عدم انباشت مناسب سرمایه بدون مداخله دولت به راحتی جبران نخواهد شد و در این راستا برنامه ابزاری است که مداخله دولت را از طریق ایجاد هماهنگی میان ارکان مختلف دولت به مداخله ای هوشمند و کارآمد تبدیل میکند. به بیان بهتر، از یک سو به واسطه فرآیندهای تصمیم گیری در کشور ما و از سوی دیگر به جهت گستردگی بالای فعالیت های دولت، فرض بر آن است که زمانی که حکم به مداخله دولت در اقتصاد داده می شود، اگر ابزاری نظیر برنامه برای مهار و کنترل رفتارهای این دولت وجود نداشته باشد، آنگاه مداخله دولت بیش از آنکه بتواند فضا را برای توسعه بخش خصوصی و انباشت سرمایه مولد فراهم آورد، زمینه شکل گیری بدنه بروکراسی فاسد، ایجاد پروژه های پرستیژی و عوام پسند، برهم خوردن تعادل ها در بازارهای مالی و پولی و در نهایت تعمیق چالش های اقتصادی نظیر فقر، بیکاری و تورم خواهد بود.

با وجود این، تجربه برنامه ریزی در ایران نشان می دهد که نمی توان موفقیت چشم گیری را برای برنامه های توسعه متصور بود و اسناد برنامه بیشتر به فرصتی برای ذکر مجموعه ای از اهداف کلی و همچنین مفردی برای شکل گیری کانون های هزینه ای دستگاه های دولتی بوده است. این موضوع به ویژه در دو برنامه پنجم و ششم نمود بیشتری داشته و هم اکنون با توجه به نزدیک شدن به سال پایانی برنامه ششم توسعه و به حاشیه رانده شدن این برنامه در مقام عمل، این سؤال در پیش روی نهادهای سیاست گذار قرار دارد که آیا الگوی کنونی تدوین قوانین برنامه های پنج ساله توسعه، الگویی موفق برای نوع مداخله دولت در اقتصاد و ریل گذاری بلندمدت اقتصاد کشور خواهد بود یا آنکه بایستی به دنبال الگویی جایگزین برای حل این مسئله بود. به عبارت بهتر، عقیم ماندن بسیاری از اهداف بزرگ توسعه ای کشور و عدم امکان دستیابی به اهداف پیش بینی شده در چشم انداز ۱۴۰۴ از یک سو و انحراف های گسترده دولت ها از اهداف برنامه های توسعه به ویژه در سه برنامه اخیر از سوی دیگر، این پرسش جدی را در نزد نهادهای سیاست گذار مطرح ساخته که آیا باید الگوی برنامه ریزی در ایران همچنان مبتنی بر شرایط پیشین تداوم داشته باشد یا آنکه نیازمند تغییر در نگاه به موضوع برنامه ریزی هستیم و چالش ناکارآمدی برنامه های توسعه در ایران بیش از آنکه به یک دولت خاص بازگردد، متوجه روش برنامه ریزی توسعه است.

در این راستا، یکی از بهترین سنگ محک ها برای فهم نیاز یا عدم نیاز کشور به تداوم الگوی کنونی برنامه ریزی توسعه یا ضرورت ایجاد هر نوع اصلاح در روند تدوین برنامه های توسعه، انجام مطالعات تطبیقی متعدد در خصوص نوع مواجهه دولت در کشورهای مختلف اعم از کشورهای توسعه یافته یا کشورهای در حال توسعه با این موضوع است؛ زیرا شورایی وجود دارند که علی رغم آنکه از نظام برنامه ریزی ملی برخوردار بوده اند، اما برخلاف ما نتایج مثبتی طی سال های گذشته در حوزه اقتصاد داشته اند و شاخص های اقتصاد کلان آن ها وضعیت مناسبی را در بین سایر کشورهای در حال توسعه نشان می دهد. هر چند در اینجا نیز یک پرسش اساسی مهم، نقش و میزان اثربخشی اسناد برنامه ریزی ملی در این پیشرفت های اقتصادی به ویژه با توجه به وجود اسناد ملی مهم دیگری در اغلب این کشورهاست که بررسی آن از مجال این گزارش خارج است.

در چارچوب این گزارش سعی خواهد شد، برنامه‌ریزی توسعه کشور ترکیه به‌عنوان یکی از کشورهای که در دو دهه اخیر تحولات اقتصادی کمابیش مناسبی را تجربه کرده و در بسیاری از شاخص‌های اقتصاد کلان خود وضعیت بالنسبه موفق‌تری را داشته است، مورد بررسی قرار گیرد.

کشور ترکیه با نام رسمی جمهوری ترکیه کشوری اروپایی - آسیایی است که وسعت آن ۷۸۳۶۸۰ کیلومتر مربع (حدود نصف وسعت ایران) است^۱ و در غرب آسیا و جنوب شرقی اروپا قرار دارد. این کشور از شمال به بلغارستان و دریای سیاه، از شمال شرق به گرجستان، از شرق به ارمنستان، جمهوری آذربایجان و ایران، از جنوب به عراق، سوریه و دریای مدیترانه و از غرب به دریای اژه و یونان محدود است. این کشور از دو بخش اروپایی و آسیایی تشکیل شده و به‌وسیله تنگه‌های بسفر و داردانل و دریای مرمره از قاره اروپا جدا می‌شود. از لحاظ توپوگرافی، ترکیه سرزمینی است کوهستانی که قسمت اعظم آن را فلات‌ها و کوه‌های متعددی چون توروس و آرارات دربر گرفته است.

از لحاظ تقسیمات کشوری، ترکیه ۸۱ استان دارد که هر کدام از آن‌ها به چندین بخش تقسیم شده است. پایتخت ترکیه، آنکاراست، ولی بجز پایتخت، مهم‌ترین شهرهای این کشور از لحاظ اقتصادی، استانبول، آنتالیا، ازمیر، قونیه، مارماریس، بُدروم و کوش‌آداسی است. پول رایج کشور لیر ترکیه است. براساس آخرین برآوردها در سال ۲۰۱۹، جمعیت ترکیه حدود ۸۲ میلیون نفر بوده است که حدود ۹۸ درصد مسلمان و از این میزان، حدود ۷۵-۸۵ درصد، سنی‌مذهب و ۲۵-۱۵ درصد دیگر را علویان تشکیل می‌دهند.^۲ از لحاظ قومیتی، در این کشور حدود ۷۵-۷۰ درصد تُرک، ۱۸ درصد کُرد و ۱۲-۷ درصد سایر اقوام هستند. زبان رسمی ترکیه نیز، ترکی استانبولی است.

با توجه به پیوندهای فرهنگی و اجتماعی - تاریخی دو کشور ترکیه و ایران در کنار رقابت‌های سیاسی - اقتصادی این دو کشور در منطقه پُرتنش غرب آسیا، به‌نظر می‌رسد واکاوی نظام برنامه‌ریزی در ترکیه می‌تواند درس‌آموخته‌های حائز اهمیت برای کشور ما داشته باشد. البته در خصوص ترکیه و قرار دادن آن در زمره کشورهای نسبتاً موفق اقتصادی، به‌ویژه با توجه به فضای اقتصادی چند سال اخیر این کشور و تغییرات قابل توجه شاخص‌های اقتصاد کلان در آن و درنهایت عدم شکل‌گیری شرکت‌های بزرگ بین‌المللی در این کشور در مقایسه با اقتصادهای نوظهور شرق آسیا اختلاف‌نظرهای جدی وجود دارد؛ اما به هر حال، این بررسی تطبیقی می‌تواند درس‌آموخته‌های قابل توجهی برای بحث برنامه‌ریزی ملی در کشور ما داشته باشد.

بر این اساس، ابتدا در بخش نخست گزارش به بررسی اجمالی وضعیت اقتصاد ترکیه در چند دهه اخیر پرداخته شده که در ذیل آن در قسمت اول، شاخص‌های اقتصاد کلان ترکیه در سه دهه اخیر حسب آمارهای منتشره از مراکز معتبر بین‌المللی بررسی شده است. سپس در بخش دوم به تحلیل ایده برنامه‌ریزی توسعه در اقتصاد این کشور و جایگاه آن در اقتصاد و نحوه تهیه، تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه اشاره شده است. در بخش سوم گزارش نیز، تلاش خواهد شد که حسب آنچه در اسناد برنامه‌ریزی این کشور وجود دارد یک مقایسه تطبیقی میان الگوی برنامه‌ریزی در این کشور با الگوی برنامه‌ریزی در ایران داشته باشیم و به تفاوت‌های ماهوی و صوری برنامه‌ریزی توسعه در این دو کشور اشاره شود.

۱. تارنمای وزارت خارجه ایران.
۲. اکبری کریم‌آبادی، ۱۳۹۳.

[بخش اول: اقتصاد ترکیه در گذر زمان]

۱. بررسی وضعیت شاخص‌های کلان اقتصادی ترکیه

شاخص‌ها و عملکردهای اقتصادی کشورها، یکی از دلایل انتخاب آنها برای مطالعه تطبیقی است. کشور ترکیه به دلیل شاخص‌هایی نظیر نرخ رشد، نرخ تورم، نرخ بیکاری، نابرابری، صادرات صنایع ساخت و HDI (شاخص توسعه انسانی) که در سال‌های اخیر رشد قابل توجهی داشته‌اند، انتخاب شده است.

کشور ترکیه علی‌رغم فراز و نشیب‌ها و تحولات سیاسی قابل توجهی

که در عرصه داخلی و خارجی داشته، توانسته است در سه دهه اخیر عملکرد اقتصادی نسبتاً خوبی را تجربه کند و به‌طور مثال، درآمد سرانه این کشور از ۲۷۹۴ دلار در سال ۱۹۹۰، به عدد ۹۱۲۶ دلار در سال ۲۰۱۹ رسیده است. در جدول ۱، براساس آخرین آمارهای منتشره بانک جهانی، وضعیت شاخص‌های کلان اقتصاد این کشور در سال ۲۰۱۹ نشان داده شده است:

جدول ۱. وضعیت اقتصادی کشور ترکیه در سال ۲۰۱۹

ردیف	متغیر اقتصادی	مقدار
۱	تولید ناخالص داخلی	۷۶۱/۴ میلیارد دلار
۲	رشد اقتصادی	۵/۹۱ درصد
۳	تورم	۱۵/۱ درصد
۴	ضریب جینی	۵/۴۱۹
۵	بیکاری	۱۳/۶ درصد
۶	صادرات	۲۱۰/۸ میلیارد دلار
۷	واردات	۲۴۹/۳ میلیارد دلار

مأخذ: بانک جهانی.

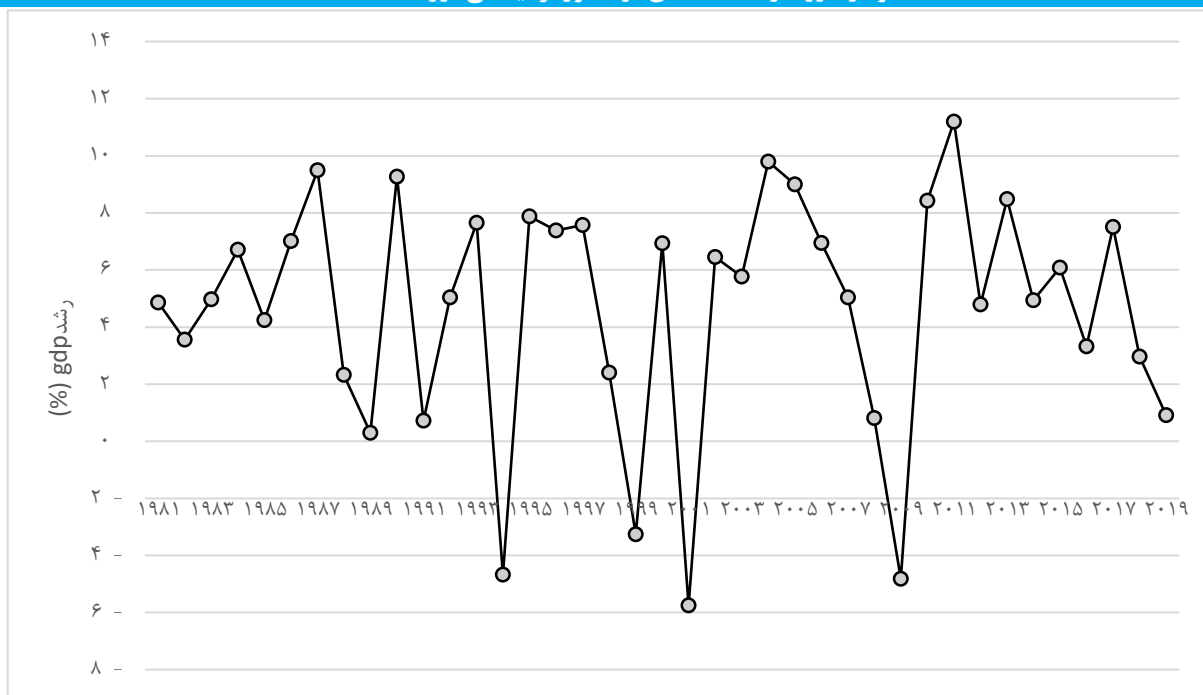
پیش از بررسی نقش مؤلفه برنامه‌ریزی در توسعه کشور ترکیه، در ذیل سعی خواهد شد ابتدا روند تغییرات متغیرهای کلان اقتصادی این کشور در طول چند دهه گذشته به اجمال بررسی و سپس به نقش متغیر برنامه‌ریزی ملی در کسب این رکوردهای اقتصادی پرداخته شود.

۱-۱. رشد اقتصادی

روند رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) در نمودار ۱ نشان داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود متوسط رشد اقتصادی ترکیه از سال ۱۹۸۱، ۴/۵ درصد بوده که البته مشابه رشدهای کشورهای موفق شرق آسیا نبوده است. همچنین این کشور در سال‌های پس از بحران

مالی بین‌المللی در سال ۲۰۰۸ نیز توانسته رشد اقتصادی بالنسبه خوبی را داشته باشد و رشد اقتصادی یک دهه اخیر این کشور حدود ۶ درصد بوده است. با وجود این، مشاهده می‌شود که روند رشد اقتصادی کشور ترکیه در چند سال اخیر به شدت سینوسی بوده و در دو سال اخیر (تا قبل از شکل‌گیری بحران کرونا) حتی نسبت به سال ۲۰۱۷ رشد اقتصادی کشور، کاهش یافته است که به نظر می‌رسد تا حد زیادی متأثر از سیاست‌های داخلی و خارجی خاص دولت اردوغان بوده است. همچنین رتبه ترکیه در این شاخص در جهان، ۱۷۰ است.

نمودار ۱. روند رشد اقتصادی در کشور ترکیه طی دوره ۱۹۸۱-۲۰۱۹

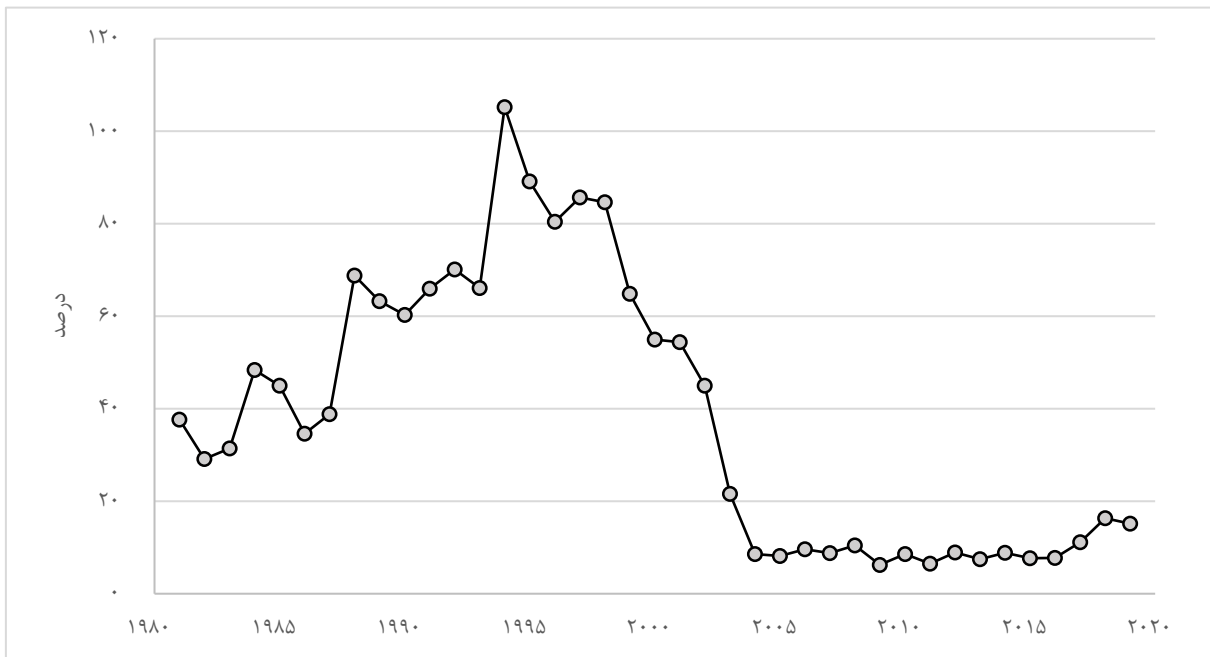
مأخذ: بانک جهانی.

کشور شروع می‌شود و با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، تورم در سال ۲۰۰۴ به تدریج به ۸ درصد می‌رسد. به همین جهت، برخلاف بازه بلندمدت ۴۰ ساله، میانگین تورم در ۱۶ سال اخیر این کشور حدود ۹ درصد بوده که البته باز هم از میانگین تورم سایر کشورهای در حال توسعه به ویژه کشورهای شرق آسیا بالاتر بوده است. همچنین ترکیه رتبه ۲۳ را در جهان در این شاخص دارد.

۲-۱. تورم

روند تورم در ترکیه و تغییرات قیمت مبتنی بر شاخص قیمت مصرف کننده (CPI) در نمودار ۲ نشان داده شده است. همان طور که ملاحظه می‌شود کشور ترکیه از سال ۱۹۸۱ میانگین تورم ۴۰ درصدی را تجربه کرده و در زمره کشورهای با نرخ تورم بالا طبقه بندی می‌شود؛ اما همان طور که ملاحظه می‌شود از سال ۱۹۹۵ روند نزولی تورم در این

نمودار ۲. روند تورم در کشور ترکیه طی دوره ۱۹۸۱-۲۰۱۹

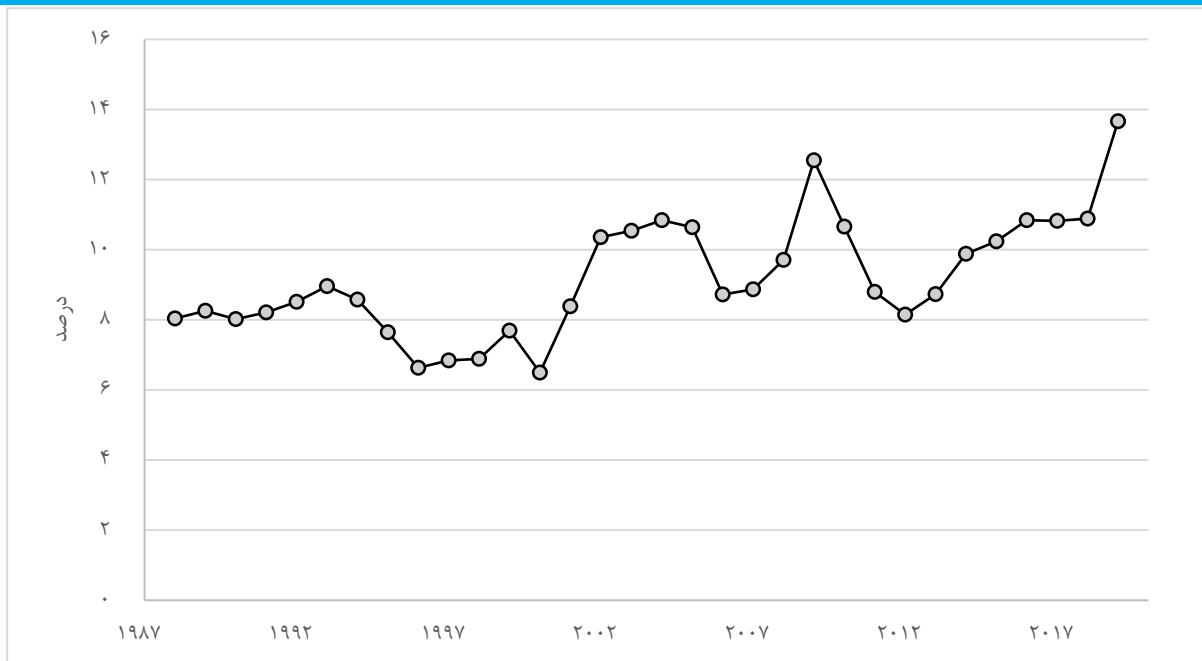

مأخذ: بانک جهانی.

۱-۳. نرخ بیکاری
که مجدداً این نرخ در سال‌های اخیر از متوسط ۴ دهه اخیر خود بیشتر بوده و به حدود ۱۴ درصد رسیده است. همچنین ترکیه در نرخ بیکاری، رتبه ۵۰ را داراست.

همان‌طور که در نمودار ۳ نشان داده شده است، نرخ بیکاری به‌طور متوسط در این کشور در ۳۴ سال اخیر در حدود ۹/۲ درصد بوده

نمودار ۳. روند نرخ بیکاری در کشور ترکیه طی دوره ۱۹۸۷-۲۰۱۹

مأخذ: همان.

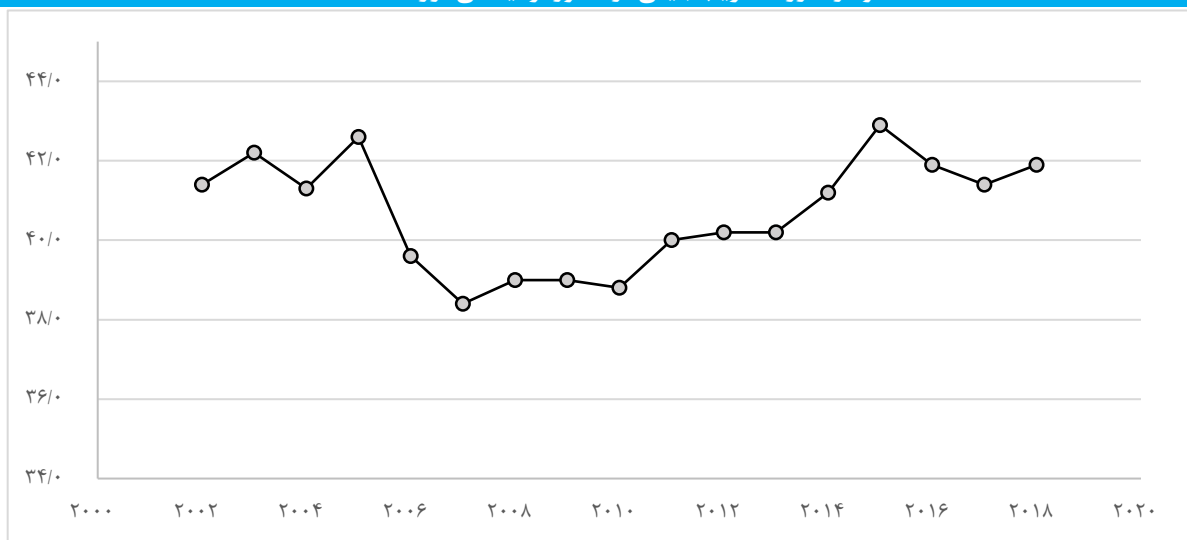

به آن اشاره شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود میانگین ضریب جینی در کشور ترکیه در دو دهه اخیر حدود ۰/۴۰ بوده است. البته در برهه‌ای از زمان‌ها همچون دوره سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰، این نرخ به حداقل ۰/۳۸ هم رسیده، ولی پس از آن دوباره با افزایش این نرخ، به میانگین ۰/۴ رسیده است.

۴-۱. ضریب جینی

یکی دیگر از شاخص‌های مهم اقتصاد کلان که به‌نوعی وضعیت نابرابری‌های درآمد و نحوه توزیع درآمد در کشورهای در حال توسعه را نشان می‌دهد و به‌ویژه برای کشورهای در حال رشد از اهمیت زیادی برخوردار است، ضریب جینی است که در نمودار ۴

نمودار ۴. روند ضریب جینی در کشور ترکیه طی دوره ۲۰۰۲-۲۰۱۸

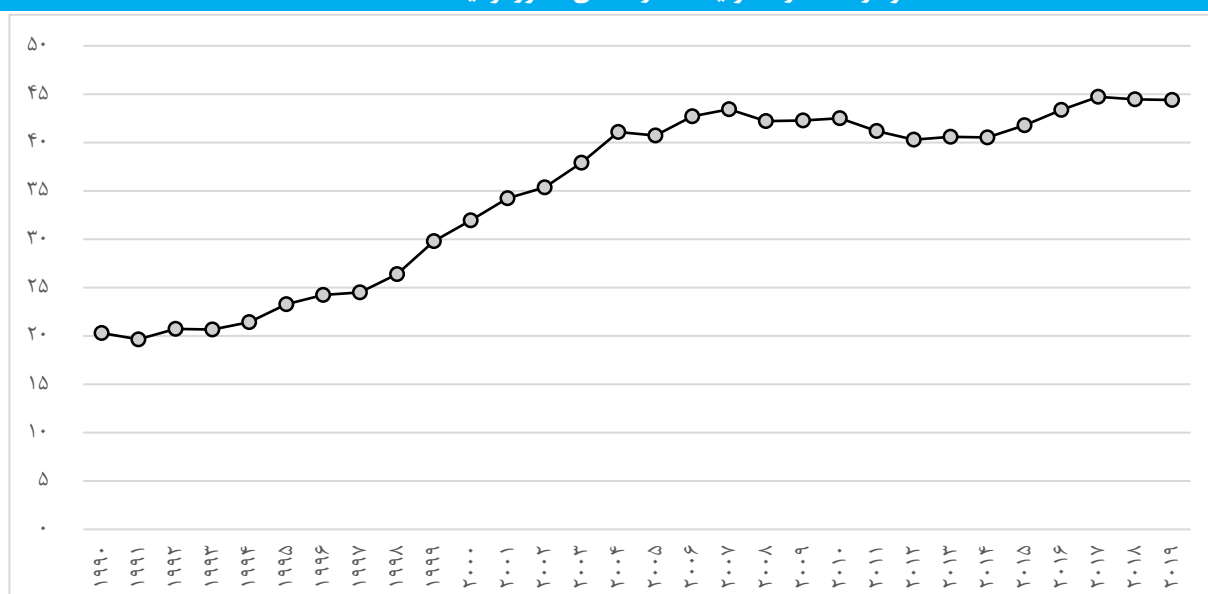
مأخذ: همان.

است. همان‌طور که نشان داده شده سهم صادرات تولیدی متوسط و پیشرفته در کل صادرات تولیدی کشور ترکیه که در سال ۱۹۹۰ در حدود ۲۰ درصد بوده است، این شاخص در سال ۲۰۱۹ به حدود ۴۴ درصد رسیده که رشد و سهم بسیار بالایی را نشان می‌دهد.

۵-۱. صادرات تولیدات کارخانه‌ای

یکی از شاخص‌های مهم ارزیابی کشورها، میزان و سهم صادرات تولیدی متوسط و پیشرفته در کل صادرات تولیدی است. صادرات تولیدات کارخانه‌ای کشور ترکیه در نمودار ۵ نمایش داده شده

نمودار ۵. صادرات تولیدات کارخانه‌ای کشور ترکیه ۱۹۹۰-۲۰۱۹

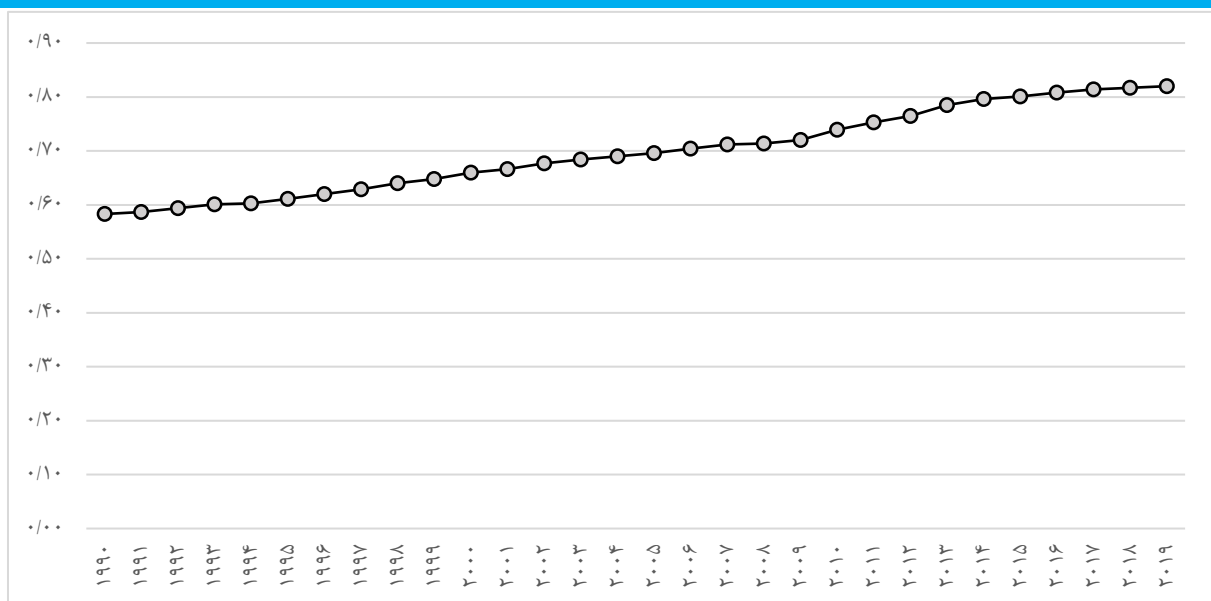
مأخذ: همان.

اقتصادی یک کشور براساس سلامت، سطح تحصیلات و سطح زندگی افراد ارزیابی می‌شود. این شاخص برای کشور ترکیه در نمودار ۶ نمایش داده شده است. همانطور که نشان داده می‌شود این شاخص از ۰/۵۸ در سال ۱۹۹۰ به حدود ۰/۸۲ در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است. شایان ذکر است در سال ۲۰۱۹ کشور ترکیه رتبه ۵۴ شاخص HDI را در جهان داشته است.

۶-۱. شاخص توسعه انسانی (HDI)

از دیگر شاخص‌های ارزیابی کشورها، شاخص توسعه انسانی (HDI) است. شاخص توسعه انسانی یک ابزار آماری است که برای اندازه‌گیری دستاوردهای کلی یک کشور در ابعاد اجتماعی و اقتصادی به کار می‌رود. طبق این شاخص، ابعاد اجتماعی و

نمودار ۶. شاخص توسعه انسانی کشور ترکیه ۱۹۹۰-۲۰۱۹

Source: <https://countryeconomy.com/>

[بخش دوم - نقش برنامه ریزی توسعه در دوران جهش اقتصادی ترکیه]

مناطق خاص تنظیم و تدوین می‌شود. مهم‌ترین مصادیق کنونی هر کدام از این چهار دسته برنامه ریزی در جدول ذیل ارائه شده است:

۱. نقش برنامه ریزی توسعه در فرآیند جهش اقتصادی

اسناد برنامه ریزی توسعه‌ای در کشور ترکیه به چهار دسته کلی تقسیم می‌شوند. برنامه ریزی‌ها در سطح ملی، منطقه‌ای، محلی، بخشی و

جدول ۲. انواع اسناد برنامه‌ریزی توسعه‌ای ترکیه

نوع برنامه‌ریزی	مقیاس برنامه‌ریزی	ردیف
برنامه توسعه ملی	ملی	۱
استراتژی ملی برای توسعه منطقه‌ای		
برنامه استراتژیک فضایی ملی		
برنامه منطقه‌ای	منطقه‌ای	۲
برنامه استراتژیک فضایی منطقه‌ای		
برنامه محیط زیست		
برنامه جامع	محلی	۳
طرح پیاده‌سازی ^۱		
طراحی شهری		
طرح جامع گردشگری	برخی از مناطق خاص یا برنامه‌های عملیاتی / در مقیاس‌های مختلف	۴
طرح حفاظت		
طرح ویژه حفاظت از منطقه		
طرح منطقه ساحلی		
طرح منطقه تحول شهری		
طرح منطقه صنعتی		
طرح جامع حمل‌ونقل		
طرح توانبخشی		
طرح منطقه کشاورزی		
طرح زمین علف و چمنزار ^۲		
طرح اسکان دهکده		
طرح منطقه پارک ملی		
طرح منطقه حوضه آب		
طرح مسکن انبوه		

Source: Urban and Regional Planning in Turkey-2019

افق آن تا سال ۲۰۲۳ است را نیز تدوین کرده است. در جدول ۳، زمان‌بندی برنامه‌های ملی پنج‌ساله توسعه ترکیه از آغاز تاکنون به نمایش گذاشته شده است:

اما در خصوص برنامه توسعه ملی، حسب اسناد موجود در کشور ترکیه از سال ۱۹۶۳ به‌عنوان سال شکل‌گیری اولین برنامه توسعه تا زمان حاضر یازده برنامه توسعه ملی وجود داشته است. همچنین در کنار این برنامه‌ها، کشور ترکیه یک برنامه چشم‌انداز ۲۰ساله که

1. Implementation Plan
2. Meadow, Lea, Grass Land Plan

جدول ۳. برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور ترکیه

دوره زمانی	عنوان برنامه	ردیف
۱۹۶۳-۱۹۶۷	اولین برنامه پنج‌ساله توسعه	۱
۱۹۶۸-۱۹۷۲	دومین برنامه پنج‌ساله توسعه	۲
۱۹۷۳-۱۹۷۷	سومین برنامه پنج‌ساله توسعه	۳
۱۹۷۹-۱۹۸۳	چهارمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۴
۱۹۸۵-۱۹۸۹	پنجمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۵
۱۹۹۰-۱۹۹۴	ششمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۶
۱۹۹۶-۲۰۰۰	هفتمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۷
۲۰۰۱-۲۰۰۵	هشتمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۸
۲۰۰۷-۲۰۱۳	نهمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۹
۲۰۱۴-۲۰۱۸	دهمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۱۰
۲۰۱۹-۲۰۲۳	یازدهمین برنامه پنج‌ساله توسعه	۱۱

مأخذ: اسناد برنامه‌های توسعه ترکیه.

مبتهی بر تحقق توسعه پایدار و افزایش رفاه اجتماعی در شرایط اجتماعی و اقتصادی متغیر فعالیت داشت و این وزارتخانه متولی تهیه این برنامه‌ها شد. این برنامه‌ها شامل اهداف توسعه و اقداماتی بود که برای دستیابی به این اهداف ضروری تشخیص داده می‌شد. مأموریت وزارت توسعه ارائه توصیه‌های لازم به دولت و راهبری تمامی اقشار جامعه به منظور ترغیب توسعه اقتصادی و اجتماعی ترکیه و تحقق توسعه پایدار و باثبات، محسوب می‌شد.

اما از سال ۲۰۱۸ و با انحلال وزارت توسعه، وظیفه تهیه برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت، برعهده «سازمان بودجه و استراتژی»^۴ که زیر نظر مستقیم ریاست‌جمهوری است، قرار داده شد. این سازمان در چارچوب اهداف اصلی، اصول و اهداف تعیین شده ریاست‌جمهوری، برنامه‌های توسعه، برنامه میان‌مدت، برنامه مالی میان‌مدت، برنامه‌های بخشی و... را با گرفتن نظرات ادارات دولتی مربوطه و هیئت‌های سیاست‌گذاری ارائه می‌کند. شایان ذکر است که بعد از تهیه برنامه‌های توسعه، این برنامه‌ها در مجلس کشور ترکیه نیز باید تصویب شود.

این سازمان از چند بخش تشکیل شده که به‌اختصار در جدول ۴، مهم‌ترین آنها معرفی و اهم وظایف آنها ذکر می‌شود:

شایان ذکر است که اگرچه اولین برنامه پنج‌ساله توسعه در ترکیه از سال ۱۹۶۳ آغاز شده، اما این اولین تلاش برای توسعه اقتصادی برنامه‌ریزی شده در تاریخ جمهوری ترکیه نبود. دو برنامه پنج‌ساله نیز پیش‌تر تدوین شده بود که اولین آن‌ها در دهه ۱۹۳۰ و در آغاز جنگ جهانی دوم رها شد و برنامه دیگری نیز در سال ۱۹۴۶ آغاز شد، ولی دنبال نشد.^۱

همان‌طور که در بالا ذکر شد در کشور ترکیه برنامه‌ریزی‌ها در سطح منطقه‌ای، محلی، مناطق خاص و بخشی نیز صورت می‌گیرد، ولی این اسناد بایستی تماماً در راستای اسناد ملی باشند. به‌طور مثال، درحالی که برنامه‌های بخشی توسط وزارتخانه‌ها انجام می‌پذیرد، اما در هماهنگی کامل با سازمان بودجه و استراتژی که متولی برنامه‌ریزی ملی است انجام می‌پذیرد.

۲. بررسی نهاد برنامه‌ریزی در کشور ترکیه

تا قبل از سال ۲۰۱۱، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ترکیه توسط سازمان برنامه‌ریزی کشور تهیه می‌شد. از سال ۲۰۱۱، با تغییر ساختار سازمان برنامه‌ریزی دولتی^۲ که در سال ۱۹۶۰ تأسیس شده بود و با هدف اجرای فعالیت‌های توسعه‌ای، وزارت توسعه ترکیه^۳ تأسیس شد. وزارت توسعه در زمینه تدوین راهبردها و برنامه‌های

1. Maxwell J. Fry, 1971.

2. The State Planning Organization

3. Ministry of Development (Turkey)

4. Presidency of Strategy and Budget

جدول ۴. بخش‌ها و وظایف سازمان بودجه و استراتژی ترکیه

بخش‌ها و وظایف سازمان بودجه و استراتژی		
ردیف	عنوان بخش و اداره	اهم وظایف
۱	اداره کل طرح و برنامه‌ها	الف) تعیین اصول کلی، اصول و رویه‌های تهیه، اجرا و نظارت بر برنامه‌های استراتژیک در چارچوب اهداف اصلی و همچنین اصول و اهداف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور؛ تهیه برنامه‌های استراتژیک ادارات عمومی مطابق با برنامه توسعه، سیاست‌های تعیین شده توسط رئیس‌جمهور و اهداف تعیین شده در برنامه میان‌مدت، نظارت بر اجرای آنها و ارزیابی نتایج ب) انجام انواع تحقیقات در مورد مسائل توسعه اقتصادی و اجتماعی مطابق با سیاست‌ها، استراتژی‌ها و اولویت‌های تعیین شده توسط رئیس‌جمهور ج) نظارت بر تحولات و استراتژی‌های مربوط به ادغام‌ها و بسترهای اقتصاد جهانی و منطقه‌ای و تهیه گزینه‌های جایگزین برای آنها چ) انجام سایر وظایف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور
۲	اداره کل مدل‌سازی اقتصادی و ارزیابی	الف) پیش‌بینی‌های اقتصاد کلان کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت که با نظر وزارت خزانه‌داری و دارایی و هیئت سیاست‌های اقتصادی، در تهیه برنامه‌ها و برنامه‌های اساسی کلان مبنا قرار می‌گیرد. ب) برآورد تأثیرات بلندمدت سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی ج) انجام تحقیق در مورد مدل‌های اقتصادی، مدل‌های مرتبط با اقتصاد جهانی، اقتصاد کشورها، استراتژی‌های اقتصاد کلان ملی و بین‌المللی چ) نظارت و ارزیابی تحولات اقتصاد کلان ه) شناسایی ریسک‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت با پیگیری تحولات اقتصادی بین‌المللی، تحقیق در مورد مسائل مربوط به امنیت اقتصادی خ) انجام سایر وظایف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور
۳	اداره کل بودجه	الف) انجام امور و معاملات مربوط به وظایف ریاست‌جمهوری در مورد بودجه ب) انجام سایر وظایف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور
۴	اداره کل بخش‌ها و سرمایه‌گذاری‌های عمومی	الف) کمک به توسعه سیاست‌ها و استراتژی‌ها در رابطه با بخش‌های اقتصادی و اجتماعی و تهیه برنامه توسعه، برنامه میان‌مدت، برنامه مالی میان‌مدت و برنامه‌های سالیانه ریاست‌جمهوری ب) انجام کارها و معاملات مربوط به وظایفی که در رابطه با برنامه و بودجه سرمایه‌گذاری به ریاست‌جمهوری محول شده است. ج) انجام تجزیه و تحلیل و تحقیق در مورد سرمایه‌گذاری‌های عمومی، حمایت از توسعه پروژه‌هایی که توسط نهادهای عمومی انجام می‌شود، تجزیه و تحلیل پروژه‌ها چ) تهیه مدل‌های مالی مناسب در تحقق سرمایه‌گذاری‌های عمومی، تجزیه و تحلیل پروژه‌های همکاری عمومی و خصوصی ه) انجام سایر وظایف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور
۵	اداره کل همکاری‌های توسعه بین‌المللی	الف) انجام مطالعات لازم برای توسعه روابط اقتصادی و تجاری با کشورهای اسلامی ب) انجام فعالیت‌های دبیرخانه بین‌المللی 'Comcec'، انجام و هماهنگی فعالیت‌های انجام شده در سطح ملی و بین‌المللی برای ارائه پشتیبانی فنی و مالی برای پروژه‌های همکاری برای کشورهای عضو. ج) انجام مطالعات لازم برای اطمینان از اینکه توسعه منطقه‌ای، چندجانبه و دوجانبه، همکاری‌های اقتصادی و تجاری به‌طور مؤثر و مطابق با اصول، اهداف و سیاست‌های مشخص شده در برنامه‌های توسعه و برنامه‌های سالیانه ریاست‌جمهوری انجام می‌شود. چ) انجام فعالیت‌های کمک فنی برای کشورهای در حال توسعه به‌منظور کمک به تلاش‌های توسعه آنها ه) تهیه، هماهنگی و در صورت لزوم، اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های همکاری با سازمان‌های مربوطه ملی و بین‌المللی در زمینه توسعه خ) حمایت از انتقال تجارب توسعه به کشورهای در حال توسعه - به‌ویژه کشورهای همسایه د) انجام سایر وظایف تعیین شده توسط رئیس‌جمهور

ساختار سازمان بودجه و استراتژی نیز در تصویر ۱، نمایش داده شده است:

این نظارت و ارزیابی را بخش‌های اداره کل طرح و برنامه‌ها و اداره کل مدل‌سازی اقتصادی و ارزیابی انجام می‌دهند.

شایان ذکر است براساس آنچه در فرمان ریاست‌جمهوری برای شکل‌گیری سازمان بودجه و استراتژی آمده، وظیفه نظارت و ارزیابی عملکرد برنامه‌های توسعه با سازمان بودجه و استراتژی است که عمده

[بخش سوم - تحلیل مقایسه‌ای برنامه توسعه ترکیه و ایران]

۱. برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه

همان‌طور که اشاره شد برنامه توسعه در کشور ترکیه، به‌صورت پنج‌ساله تنظیم می‌شود و تاکنون ۱۱ برنامه توسعه تدوین و اجرا شده است. آخرین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی - اجتماعی، مربوط به دوره ۲۰۲۳-۲۰۱۹ بوده که توسط سازمان بودجه و استراتژی تدوین و توسط رئیس‌جمهور ابلاغ شده است. این برنامه از دو بخش کلی تشکیل شده که در جدول ۵، به کلیات این برنامه اشاره می‌شود:

با توجه به تشریح ساختار سیاسی و اقتصادی کشور ترکیه و همچنین نهاد برنامه‌ریزی توسعه و وجود انواع سندهای توسعه‌ای در این کشور، در این بخش به مقایسه برنامه توسعه ترکیه و ایران خواهیم پرداخت. در این بخش ابتدا اشاره‌ای به کلیات و محتوای برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور ترکیه خواهد شد و بعد از آن کلیات و محتوای برنامه ششم پنج‌ساله توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور ایران ارائه می‌شود و در آخر مقایسه‌ای بین این دو برنامه صورت خواهد گرفت.

جدول ۵. کلیات برنامه بازدهم پنج ساله توسعه ترکیه ۲۰۲۳-۲۰۱۹

ردیف	بخش	عنوان	توضیحات
۱	بخش اول	مقدمه	در این قسمت به کلیاتی پیرامون شرایطی که این برنامه تدوین شده است و همچنین وضعیت جهانی و چشم‌اندازی که پیش رو است، اشاره شده است.
		توسعه و روند جهانی	در این قسمت به مواردی همچون افزایش عدم اطمینان، جابه‌جایی در مرکز ثقل اقتصادی و تلاش برای توازن مجدد اقتصاد جهانی، تغییر تکنولوژی و ساختار تولید و شکل خدمات، امنیت سایبری و حریم خصوصی، تکامل رویکردهای آموزشی، تحول اقتصادی - اجتماعی ساختار بازار کار، وخیم‌تر شدن توزیع درآمد، سازمان‌دهی مجدد خدمات بهداشتی در برابر تغییر فناوری‌ها، شهرنشینی سریع، تغییرات سریع فرهنگی و اجتماعی، افزایش نیاز به یک حکمرانی خوب، تغییرات آب‌وهوا، ایمنی مواد غذایی و استفاده مؤثر از آب اشاره شده است.
		توسعه و اقتصاد کلان جهانی و چشم‌اندازها	در این قسمت به روند جهانی و شاخص‌های کلان اقتصادی از جمله رشد اقتصادی، تورم، حجم تجارت، تراز تجاری، نرخ بیکاری و... اشاره شده است.
۲	بخش دوم	برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی دوره قبل	در این قسمت به مجموعه روندها، اتفاقات و فعالیت‌هایی که کشور ترکیه در دوره برنامه قبلی توسعه داشته، اشاره شده است و مواردی همچون تنش‌های ژئوپلیتیک، کودتای داخلی، افت گردشگری، میزان درآمد سرانه، سهم بخش‌های مختلف اقتصادی، میزان رشد اقتصادی کشور و برخی از شاخص‌های کلان اقتصادی - اجتماعی کشور ترکیه گزارش شده است.
		چشم‌انداز، اهداف اصلی برنامه و اصول برنامه یازدهم توسعه	در این قسمت به چشم‌انداز بلندمدت و اهداف کلی اشاره شده است. از جمله: ارتقای موقعیت بین‌المللی، افزایش تولید ناخالص داخلی به ۱۰۸۰ میلیارد دلار، درآمد سرانه ۱۲۴۸۴ دلار، صادرات ۲۲۶/۶ میلیارد دلار، نرخ بیکاری ۹/۹، تورم تکرر کمی و...
		اقتصاد قوی و پایدار	در این قسمت برای موارد ذیل علاوه بر تعیین اهداف، سیاست‌هایی برای دستیابی به آن اهداف ارائه شده است. محورهایی که علاوه بر تعیین اهداف کمی و مقداری تا ۲۰۲۳، سیاست‌هایی نیز برای آنها ارائه شده است عبارتند از: چارچوب اقتصاد کلان (تولید ناخالص داخلی، جمعیت، درآمد سرانه، سهم بخش‌های اقتصادی، نرخ بیکاری و...)، پس‌انداز داخلی (نرخ پس‌انداز داخلی - دولتی - خصوصی)، تراز تجاری (صادرات، واردات، سرمایه‌گذاری خارجی و...)، تورم و سیاست پولی، بخش مالی (نسبت تسهیلات بانکی به تولید ناخالص داخلی، نسبت وام‌های بانکی مشارکت به کل وام‌ها، بازار سرمایه به تولید ناخالص داخلی و...)، سیاست مالی (هزینه‌های عمومی، درآمدهای عمومی دولت، تراز بودجه دولت و...)، سیستم تأمین اجتماعی (سهم پوشش بیمه تأمین اجتماعی و...)، شرکت‌های دولتی و خصوصی‌سازی (ارزش افزوده کل، فروش شرکت‌ها، سود سهام و عوارض و...)
		تولید رقابتی و بهره‌ور	در این قسمت به رویکرد صنعت‌گرا برای افزایش تولید و بهره‌وری تأکید شده است. در این چارچوب، محورهایی که علاوه بر تعیین اهداف کمی و مقداری تا ۲۰۲۳، سیاست‌هایی نیز برای آنها ارائه شده است، عبارتند از: سیاست‌های صنعتی (سهم بخش‌های با تکنولوژی متوسط، نسبت مناطق صنعتی برنامه‌ریزی شده به کل مناطق، سهم راه‌آهن، تعداد پروژه‌های دیجیتال‌سازی و...)، مناطق اولویت‌دار توسعه (کشاورزی، صنایع دفاعی، گردشگری و...)، سیاست‌های بخشی (سیاست‌های سرمایه‌گذاری عمومی، علم - فناوری و نوآوری، کارآفرینی و R&D، انرژی، معدن و...)
		اهداف و سیاست‌های برنامه	در این قسمت به نقش جامعه، افراد و اجتماع تأکید شده است و اهداف کمی و سیاست‌ها با محورهای ذیل در این قسمت آمده است: آموزش (نرخ تحصیل، میزان دانش‌آموزان و...)، اشتغال (نرخ مشارکت، نرخ بیکاری، نرخ اشتغال غیررسمی و...)، بهداشت (تعداد تخت‌های بیمارستان، تعداد پزشکان، نرخ مرگ‌ومیر کودکان و...)، تحکیم خانواده، زنان (نرخ تحصیلات، نرخ اشتغال و...)، کودکان، خدمات اجتماعی و کاهش فقر (ضریب جینی و...)، فرهنگ و هنر (تعداد کتابخانه‌ها، تعداد اماکن فرهنگی، تعداد پروژه‌های سینمایی و...)، ورزش، جمعیت و پیری، مهاجرت خارجی
		شهرهای قابل زندگی و محیط زیست پایدار	در این قسمت روی مسائل محیط زیست و تغییرات آب‌وهوایی و اقلیمی، مناطق، مسکن، شهرنشینی و روستانشینی تأکید شده است و اهداف کمی و سیاست‌ها با محورهای ذیل در این قسمت آمده است: توسعه منطقه‌ای (نسبت درآمد منطقه، نسبت فارغ‌التحصیلان آموزش عالی مناطق پنج‌گانه و...)، شهرنشینی (تعداد شهرها، تعداد شهرک‌ها و...)، مسکن (تعداد ساخت مسکن)، تحول شهری، زیرساخت‌های شهری (میزان دسترسی به آب شهری، میزان دسترسی به فاضلاب، طول سیستم شبکه ریلی و...)، توسعه روستایی، حفاظت از محیط زیست (تعداد مناطق حفاظت شده، تعداد ایستگاه‌های کیفیت هوا و...)، مدیریت بحران
حاکمیت قانون، دموکراسی و حکمیت‌سازی و حکومت‌داری خوب	حاکمیت قانون و دموکراسی (خدمات قضایی، خدمات امنیتی، جامعه مدنی)، حکمرانی خوب (شفافیت و پاسخگویی، ساختار اداری و سیاست‌گذاری، مدیریت استراتژیک در بخش عمومی، دولت‌های محلی، منابع انسانی در بخش عمومی، برنامه‌های دولت الکترونیکی در خدمات عمومی، همکاری بین‌المللی برای توسعه و اهداف توسعه پایدار)		

Source: The Eleventh Development Plan (2019-2023) of turkey

۲. برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران

قانون برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به صورت پنج‌ساله تدوین می‌شود. آخرین برنامه، یعنی قانون برنامه ششم توسعه، مربوط به دوره زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۶ بوده که توسط سازمان برنامه و بودجه تنظیم شده و پس از تصویب مجلس، توسط رئیس‌جمهور ابلاغ شده است. این برنامه شامل ۲۰ بخش است که به اکثر موضوعات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور پرداخته است. در جدول ۶، به کلیات این برنامه اشاره شده است:

شایان ذکر است در کشور ترکیه علاوه بر برنامه توسعه پنج‌ساله، برنامه‌های میان‌مدت سه‌ساله^۱ و نیز پیش‌برنامه‌های سه‌ساله^۲ تنظیم و تصویب می‌شود که در پیش‌برنامه بیشتر روند وضعیت گذشته و تخمین وضعیت آینده با توجه به مسیری که طی شده است توضیح داده می‌شود؛ اما برنامه میان‌مدت سه‌ساله علاوه بر وضعیت موجود، شامل اهداف کمی و یکسری سیاست‌هایی است که برای کوتاه‌مدت و در نسبت با برنامه پنج‌ساله تنظیم می‌شود.

جدول ۶. کلیات برنامه ششم توسعه اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی ایران ۱۳۹۶-۱۴۰۰

ردیف	بخش	عنوان	توضیحات
۱	بخش اول	اقتصاد کلان	در این قسمت در قالب سه جدول به اهداف کمی، مواردی همچون تولید ناخالص داخلی، تولید سرانه، نرخ تورم، نرخ بیکاری، صادرات و واردات متوسط رشد ارزش افزوده و اشتغال و... اشاره شده است.
۲	بخش دوم	بودجه و مالیه عمومی	به مسائلی همچون ممنوعیت برقراری هرگونه تخفیف یا معافیت مالیاتی، توزیع عوارض آلاینده‌های تولیدی هر شهرستان به همان شهرستان، تعیین سهم صندوق توسعه از منابع صادرات نفت و میعانات گازی، سقف اعتبارات هزینه‌ای بودجه عمومی دولت، ممنوعیت ایجاد و تحمیل هرگونه بار مالی مازاد بر ارقام مندرج در قوانین بودجه سنواتی و... می‌توان اشاره کرد. همچنین در قالب جدول چهارم، ارقام پیش‌بینی شده مواد بودجه سالیانه (درآمدها و هزینه) آورده شده است.
۳	بخش سوم	نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی	به مواردی همچون انتشار اوراق بهادار برای تسویه طلبکاران، انتشار صکوک اسلامی، اسناد خزانه اسلامی، به ۷ درصد رسیدن ضریب نفوذ بیمه‌های بازرگانی، گسترش و افزایش رشته‌های بیمه‌ای در بخش تولیدی و تجاری، متناسب‌سازی حقوق بازنشستگان و مستمری‌بگیران، ارتقای نظارت بانک مرکزی، ترکیب اعضای شورای پول و اعتبار و... اشاره شده است.
۴	بخش چهارم	محیط کسب و کار، خصوصی‌سازی و مناطق آزاد	به مواردی همچون واگذاری شرکت‌های دولتی از طریق عرضه سهام در بازار سرمایه، کاهش تصدی‌گری دولت، ارتقا به رتبه سوم منطقه در شاخص رقابت‌پذیری بین‌المللی و... اشاره شده است.
۵	بخش پنجم	توازن منطقه‌ای، توسعه روستایی و توانمندسازی اقشار آسیب‌پذیر	به مواردی همچون تهیه برنامه آمایش سرزمین ملی و استانی، تخصیص ۳ درصد درآمدهای نفتی به استان‌های نفت‌خیز و کمتر برخوردار و... اشاره شده است.
۶	بخش ششم	نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد	به مواردی همچون کاهش حجم، اندازه و ساختار مجموع دستگاه‌های اجرایی، راه‌اندازی سامانه ثبت حقوق و مزایا و امکان جمع‌کلیه پرداخت‌ها به مقامات، رؤسا، مدیران کلیه دستگاه‌های اجرایی و... اشاره شده است.
۷	بخش هفتم	کشاورزی	به مواردی همچون تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی زراعی، دامی و آبی به میزان نودوپنج درصد (۹۵ درصد) در پایان اجرای قانون برنامه، توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، به‌تزادی و به‌زراعی، راه‌اندازی زیرساخت شناسه‌گذاری، بارنامه الکترونیکی و رهگیری کالا و نهاده کشاورزی و دامی اشاره کرد. همچنین در قالب جدول ۵ به اهداف کمی حوزه کشاورزی می‌پردازد.
۸	بخش هشتم	آب	به مواردی همچون افزایش عملکرد در واحد سطح و افزایش بهره‌وری در تولید محصولات کشاورزی، توسعه روش‌های آبیاری نوین، حمایت از توسعه گلخانه‌ها و انتقال کشت از فضای باز به فضای کنترل شده و... اشاره شده است.
۹	بخش نهم	محیط زیست و منابع طبیعی	به مواردی همچون نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ، اجرای برنامه عمل حفاظت، احیا، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های و... کشور اشاره شده است.
۱۰	بخش دهم	انرژی، صنعت و معدن	به مواردی همچون ارائه شفاف درآمدها و پرداخت‌های مرتبط با قانون هدفمندی یارانه‌ها، تشکیل شورای معادن هر استان، کاهش سالیانه ۵ درصدی تلفات انرژی در بخش ساختمان و... اشاره شده است.

ردیف	بخش	عنوان	توضیحات
۱۱	بخش یازدهم	حمل و نقل و مسکن	به مواردی همچون تقویت اقتصاد حمل و نقل ریلی و ترغیب سرمایه گذاری بخش غیردولتی در این زمینه، تقویت اقتصاد حمل و نقل هوایی، حمایت از سازندگان داخلی تجهیزات مورد نیاز صنعت حمل و نقل ریلی شهری و بین شهری و... اشاره شده است.
۱۲	بخش دوازدهم	آموزش عمومی، آموزش عالی و علم و فناوری	به مواردی همچون اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تهیه نظام رتبه بندی معلمان و استقرار نظام پرداختها و... اشاره شده است.
۱۳	بخش سیزدهم	ارتباطات و فناوری اطلاعات	به مواردی همچون افزایش ظرفیت انتقال (ترانزیت) پهنای باند عبوری از کشور به سی ترابیت بر ثانیه، توسعه زیرساخت های خدمات الکترونیکی در مناطق محروم و روستایی، توسعه دولت الکترونیک و حفظ یکپارچگی شبکه ملی اطلاعات و... اشاره شده است.
۱۴	بخش چهاردهم	سلامت، بیمه، سلامت و زنان و خانواده	به مواردی همچون اجباری شدن پوشش بیمه سلامت برای تمامی آحاد جمعیت کشور، تولید نظام سلامت از جمله بیمه سلامت شامل سیاست گذاری اجرایی، برنامه ریزی های راهبردی، ارزشیابی، اعتبارسنجی و نظارت و... اشاره شده است.
۱۵	بخش پانزدهم	بیمه اجتماعی، امور حمایتی و آسیب های اجتماعی	به مواردی همچون افزایش حداقل ۲۰ درصدی مستمری خانواده های تحت پوشش امداد و بهزیستی، تهیه طرح جامع کنترل و کاهش آسیب های اجتماعی با اولویت اعتیاد، طلاق، حاشیه نشینی، کودکان کار و مفاصل اخلاقی و... اشاره شده است.
۱۶	بخش شانزدهم	امور ایثارگران	به مواردی همچون اجرای صحیح سیاست های کلی ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و سامان دهی امور ایثارگران، ترویج فرهنگ ایثار، اجرای صحیح و به موقع قانون جامع خدمات رسانی به ایثارگران و... اشاره شده است.
۱۷	بخش هفدهم	فرهنگ، هنر و ورزش	به مواردی همچون تسهیل فرآیند صدور مجوز و بازنگری و کاهش ضوابط و مقررات محدودکننده تولید و نشر آثار فرهنگی و هنری و ایجاد امنیت لازم برای تولید و نشر آثار، توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و بهره گیری بهینه از اماکن مذهبی و تثبیت جایگاه مسجد، احداث و توسعه اماکن و فضاهای ورزشی و... اشاره شده است.
۱۸	بخش هجدهم	امور سیاسی، دفاعی و امنیتی	به مواردی همچون اختصاص حداقل پنج درصد (۵٪) از منابع بودجه عمومی و درآمدهای اختصاصی به عنوان سهم تقویت بنیه دفاعی، پشتیبانی های لازم را به منظور افزایش توان دفاعی کشور در تراز قدرت منطقه ای و تأمین منافع و امنیت ملی و... اشاره شده است.
۱۹	بخش نوزدهم	موضوع حقوقی و قضایی	در این قسمت قوه قضائیه و چند نهاد دیگر مکلف شده اند برای افزایش دقت و سرعت در ارائه خدمات قضایی، تحقق عدالت قضایی و احیای حقوق عامه، ارتقای کیفیت و کاهش اطاله دادرسی و ایجاد فرصت برابر برای دسترسی آحاد مردم به خدمات قضایی و کاهش ورودی پرونده ها و پیشگیری از وقوع جرم و دعاوی و اصلاح مجرمان و کاهش جمعیت کیفری و... مواردی را اجرا کنند.
۲۰	بخش بیستم	نظارت و ارزشیابی برنامه	در این قسمت به تدوین و تصویب سند ملی کار شایسته، سند ملی راهبرد انرژی کشور، سند ملی توانمندسازی و سامان دهی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی و همچنین لازم الاجرا شدن قوانین این سند تأکید شده است.

مأخذ: برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶).

۳. مقایسه برنامه توسعه ایران و ترکیه

ترکیه و ایران، در این قسمت در جدول ۷، به مقایسه ویژگی‌های ساختار تنظیم برنامه در این دو کشور می‌پردازیم:

پس از ذکر کلیاتی از برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور

جدول ۷. مقایسه برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه و ایران

ردیف	ویژگی	برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران	برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه
۱	از لحاظ زمانی	پنج‌ساله	پنج‌ساله
۲	تنظیم‌کننده سند	سازمان برنامه و بودجه دولت	سازمان بودجه و استراتژی
۳	تصویب‌کننده سند	مجلس شورای اسلامی	مجلس ملی کبیر
۴	ابلاغ‌کننده	رئیس‌جمهور	رئیس‌جمهور
۵	ساختار	شامل ۲۰ بخش با موضوعات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	شامل دو بخش با ۶ موضوع حاکمیتی
۶	بیان وضعیت موجود و عملکرد دوره اخیر	در اسناد پشتیبان اشاره شده است	دربرگیرنده بیان وضعیت موجود و عملکرد دوره اخیر
۷	ارائه زمینه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های بین‌المللی و تحولات سطح جهان	فاقد این ویژگی	دربرگیرنده ارائه زمینه‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های بین‌المللی و تحولات سطح جهان
۸	ارائه اصول و دیدگاه‌های توسعه‌ای حاکم بر سند	فاقد این ویژگی	فاقد این ویژگی
۹	تعیین اهداف کمی	دربرگیرنده اهداف کمی، ولی نه به‌صورت کامل و هر ساله همچنین در اسناد پشتیبان نیز آمده است	دربرگیرنده اهداف کیفی و کمی برای عمده شاخص‌ها
۱۰	تعیین اهداف و پیشرفت‌های استراتژیک و راه‌حل‌های خاص	فاقد این ویژگی	فاقد این ویژگی
۱۱	جامعیت همه بخش‌های اقتصادی - اجتماعی	دربرگیرنده همه بخش‌های اقتصادی - اجتماعی	علاوه بر دربرگیرندگی همه بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، ذکر اهداف کمی برای هر بخش و سیاست‌های لازم

مأخذ: تحقیق.

کشور تحمیل نماید. به عنوان نمونه در موضوع سیاست های پولی در جدول ۸ سعی شده مقایسه ای بین متن و محتوای برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه و برنامه های پنج ساله توسعه اقتصادی ایران صورت گیرد. همان گونه که مشاهده می شود آنچه در سند برنامه توسعه کشور ترکیه مطرح شده عمدتاً ناظر بر چند گزاره ارشادی برای رسیدن به هدف خاص توری است. اما در ایران قانون گذار مجموعه ای از گزاره های تکلیفی را در جهت تعیین تکلیف ساختار سیاست گذاری پولی تصویب کرده که عملاً با آنچه در سند برنامه ملی ترکیه مطرح است، کاملاً متفاوت است.

اما فارغ از ویژگی های شکلی و ساختاری، نکته حائز اهمیت تفاوت ماهوی و محتوایی احکام برنامه های توسعه ای در دو کشور است. در واقع با نگاهی به آخرین سند برنامه ریزی ترکیه (برنامه یازدهم) و مقایسه مفاد و احکام آن با برنامه توسعه ششم ایران، متوجه می شویم که آنچه در کشور ترکیه ذیل سند برنامه یازدهم به تصویب مجلس این کشور رسیده، عملاً ناظر بر مجموعه ای از **توصیه ها و گزاره های ارشادی است که در کنار برخی اهداف کلان، سند برنامه این کشور را تشکیل داده است.** این در حالی است که در کشور ما برنامه ناظر بر مجموعه ای از احکامی است که هر کدام از آن ها می تواند به اندازه یک لایحه ی دولت بار مالی و حقوقی بر نظام تصمیم گیری

جدول ۸. مقایسه متن و محتوای برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه و ایران

برنامه ششم توسعه کشور ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)		برنامه یازدهم توسعه کشور ترکیه (۲۰۲۳-۲۰۱۹)	
<p>ماده (۱۷) الف) هرگونه تکلیف به بانکها و مؤسسات اعتباری در راستای استفاده از منابع آنها در طول سال های اجرای قانون برنامه در خصوص تسهیلات با نرخ سود کمتر، بجز سایر تکالیف قانونی مشروط به پیش بینی مابه التفاوت نرخ سود مصوب شورای پول و اعتبار و درج آن در قانون بودجه سالیانه است.</p> <p>ب) به منظور افزایش سرعت و کارایی گردش حساب های درآمدی و هزینه ای دولت، شفاف سازی و ایجاد امکان نظارت برخط، بر کلیه حساب های دستگاه های اجرایی و کاهش اثرات منفی عملیات مالی دولت بر نظام بانکی، کلیه حساب های بانکی اعم از ریالی و ارزی برای وزارتخانه ها، مؤسسات، شرکت ها، سازمان ها، دانشگاه های دولتی و اعتبارات دولتی نهادهای عمومی غیردولتی، صرفاً از طریق خزانه داری کل کشور و نزد بانک مرکزی افتتاح می شود. دستگاه های یاد شده موظفند کلیه دریافت ها و پرداخت های خود را فقط از طریق حساب های افتتاح شده نزد بانک مرکزی انجام دهند.</p> <p>ماده (۱۸) الف) بانک مرکزی موظف است در سال اول اجرای قانون برنامه با استقرار سامانه های نظارتی برخط، زمینه نظارت مستمر را در نظام بانکی فراهم نماید، به گونه ای که زمینه کشف خطاها و تخلف های احتمالی قبل از وقوع به وجود آید.</p> <p>ب) بانک مرکزی موظف است تا انتهای سال اول اجرای قانون برنامه با ایجاد سامانه ای متمرکز، امکان دریافت الکترونیکی و برخط اعلام های مورد نیاز، جهت اعطای تسهیلات یا پذیرش تعهدات از مراجع ذی ربط نظیر اعلام اعتبارسنجی، بدهی مالیاتی و نظایر آن را برای بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی فراهم کند.</p>	نظام پولی و بانکی	<p>۲۴۰ - هدف اساسی ادامه استفاده مؤثر ابزار سیاست پولی و اطمینان و حفظ ثبات قیمت از طریق یک سیاست پولی قوی ضمن حفظ ثبات مالی است.</p>	هدف
		<p>۲۴۱ - ابزارهای سیاست پولی به طور قوی ادامه و استفاده خواهد شد. سیاست های پولی، مالی و درآمدی با هماهنگی انجام خواهد شد.</p> <p>۲۴۱-۱ - در راستای رژیم هدف گذاری تورمی، اهداف تورم ادامه خواهد یافت و توسط دولت و بانک مرکزی تعیین و اعلام خواهد شد.</p> <p>۲۴۱-۲ - ابزارهای احتیاطی سیاست پولی با هدف کاهش تدریجی تورم تا ۵ درصد، به واسطه سیاست های درآمدی و مالی پشتیبانی می شود.</p> <p>۲۴۱-۳ - به منظور حفظ نظم مالی، مدیریت قیمت و مقررات گذاری مالیاتی برای کمک به کاهش شاخص تورم گذشته، صورت می گیرد.</p> <p>۲۴۱-۴ - با نظارت دقیق بر عوامل مؤثر بر سطح عمومی قیمت ها، ابزارهای سیاست پولی و مالی در یک هماهنگی سریع و مؤثر قرار داده خواهد شد که از انحراف از تورم هدف در برابر تحولات ناگهانی که تأثیر منفی خواهد گذاشت، جلوگیری کند.</p>	سیاست ها و اقدامات
		<p>۲۰۱۸</p> <p>۲۰۲۳</p>	تورم هدف
<p>۲۰/۳</p> <p>۵</p>			

مأخذ: برنامه یازدهم توسعه اقتصادی - اجتماعی ترکیه (۲۰۲۳-۲۰۱۹) و برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶).

[جمع‌بندی]

چه از نظر زمانی و چه از منظر محتوایی بین آن و لایحه برنامه وجود ندارد. از سوی دیگر، آنچه در کشور ترکیه ذیل سند برنامه یازدهم به تصویب مجلس این کشور رسیده، عملاً ناظر بر مجموعه‌ای از توصیه‌ها و گزاره‌های ارشادی است که در کنار برخی اهداف کلان سند برنامه این کشور را تشکیل داده است. این در حالی است که در کشور ما برنامه ناظر بر مجموعه‌ای از احکام عمدتاً تکلیفی است که هر کدام از آنها به اندازه یک لایحه دولت بار مالی و حقوقی بر نظام تصمیم‌گیری کشور تحمیل می‌نماید؛ بنابراین و علی‌رغم مشابهت صوری دو سند، به واسطه این تمایز ماهوی، نمی‌توان نسبت به اثربخشی یا ارزیابی تبعات مثبت یا منفی سندی موسوم به برنامه توسعه ملی در دو کشور یکسان نگریست.

حجم تعهداتی که برنامه‌های توسعه ملی در کشور ما برای قوه مجریه و ساختار تصمیم‌گیری ایجاد می‌نمایند به هیچ‌وجه قابل مقایسه با وظایف و تعهدات مستتر در اسناد برنامه ترکیه نیست؛ اما از سوی دیگر سوال این است که چگونه در کشور ترکیه با ذکر مجموعه‌ای از گزاره‌های ارشادی انتظار اثربخشی از برنامه‌های توسعه ملی می‌رود؟ هر چند پاسخ این سؤال خود پژوهشی مجزا را می‌طلبد، اما به صورت اجمال می‌توان بیان داشت که اولاً همچنان که پیش‌تر نیز بیان شد، سندی تحت عنوان برنامه را نمی‌توان تنها عامل توسعه در این کشور در نظر داشت و صرفاً بایستی آن را تسهیل‌کننده اراده سیاسی این کشور در امر توسعه در نظر گرفت. ثانیاً به نظر می‌رسد از لحاظ زمان‌بندی، در کشورها در عمل هر دولت سند برنامه دولت بعدی را تنظیم می‌نماید و فرآیند تصمیم‌گیری به گونه‌ای است که بعضاً تغییرات زیاد در سند برنامه موجب عدم مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی دولت می‌شود.

کشور ترکیه در دو دهه اخیر در مجموع از وضعیت نسبتاً مناسبی در شاخص‌های اقتصاد کلان برخوردار بوده است، هر چند که در سال‌های اخیر وضعیت این شاخص‌ها نوسانی بوده و نسبت به اقتصادهای نوظهور شرق آسیا از رتبه پایین‌تری در اکثر این شاخص‌ها قرار گرفته است.

در این میان، برنامه‌های توسعه ملی که از پیش از دوران اصلاحات اقتصادی در این کشور به‌عنوان یکی از ابزارهای تنظیم‌گری و هماهنگی اقتصادی مورد استفاده بوده است، همچنان در دوران حاضر نیز، نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌های کلان اقتصادی این کشور داشته است. هر چند بایستی این نکته را نیز متذکر شد که رمز موفقیت ترکیه در بهبود شاخص‌های کلان اقتصادی، صرف وجود برنامه‌های توسعه نبوده است؛ با این حال اهمیت این برنامه‌ها در پیشبرد اهداف اقتصادی غیرقابل انکار است به طوری که علی‌رغم تحولات ساختاری طی دهه‌های گذشته در این کشور، دولت ترکیه همچنان به استفاده از ابزار برنامه توسعه پایبند بوده و علی‌رغم آنکه امکان حذف این ابزار سیاستی را به راحتی دارا بوده است، اما همچنان به استفاده از این ابزار سیاستی اهتمام داشته است.

اما نکته مهم و حائز اهمیت در اسناد برنامه‌های توسعه ملی ترکیه، این است که در وهله نخست، مشاهده می‌شود که برنامه‌های توسعه ترکیه از یک مقدمه تحلیلی و توجیهی قدرتمندی برخوردار هستند که در ذیل آن علاوه بر آنکه چشم‌انداز دولت ترکیه از تحولات جهانی به‌عنوان امر محیط بر هر گونه تصمیم‌گیری اقتصادی و اجتماعی به تفصیل بیان شده است، گزارشی از عملکرد دولت ترکیه در برنامه قبل و آخرین وضعیت شاخص‌های اقتصاد کلان این کشور منتشر می‌شود و آنگاه احکام برنامه ذیل این مقدمه تحلیلی تبیین می‌شود. این در حالی است که در کشور ما این مهم به طور معمول به سند مبهمی چون سند پشتیبان برنامه محول می‌شود که ارتباط معناداری

۱۹. قاسمی، صابر. ترکیه، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۴.
۲۰. قهرمان پور، رحمان. کتاب آسیا (۴) ویژه مسائل ترکیه، اصلاحات اقتصادی در ترکیه و چالش‌های پیش رو، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۴.
۲۱. کراسیموس، کارابلیاس. تجربه روابط نظامیان و غیرنظامیان در ترکیه، ترجمه پریسا کریمی‌نیا، مجله نگاه، ش ۲۸، ۱۳۸۱.
۲۲. مصلی‌نژاد، عباس و سمانه اکبری. نقش دولت در توسعه اقتصادی ترکیه در سه دهه اخیر، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال چهارم، ش ۲، ۱۳۹۱.
۲۳. مکنون، رضا؛ سلیمی، جلیل و محسن بهرامی. فراتحلیلی بر آسیب‌شناسی‌های برنامه‌های توسعه در ایران، راهبرد اقتصادی، ش ۱۰، ۱۳۹۳.
۲۴. موثقی، احمد (بی‌تا). بررسی تجربه نوسازی فرهنگی و سیاسی در ترکیه در فاصله سال‌های ۱۹۲۰ - ۱۹۵۰، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۰.
۲۵. واعظی، محمود. تجربه جدید در ترکیه؛ تقابل گفتمان‌ها، راهبرد، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
26. Adham, Khaled (2005), Globalization, Neo-liberalism And New Spaces Of Capital In Turkey, United Arab Emirates University.
27. Aktay,yasin(2003),siyasette Islamiligin sinirlari ve imkanlari,Tezkiri,33 (July –August 2003).31-41.
28. Ali H. Bayar(1996).The Developmental State and Economic Policy in Turkey, Third World Quarterly, vol.17,No. 4,pp. 773 – 785.
29. Anne O. Krueger (1995). Partial Adjustment ad Growth in the 1980s in Turkey, University of Chicago Press, p. 343 – 368.
30. Balassa. A(2008), Trade Policies In Developing Countries, American Economic Review, New York Pergamon, The Newly Industrializing Countries In The World Economy,New York.
- Bulent Aliriza, (2018), Erdogan Takes Total Control of “New Turkey”.
31. Burak, begum.(2011).Turkish political culture and civil socity :An un setting couply,Turkish journal relation.vol.1o,no.1.
32. Dagi, I. D. (2005).“Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization,” Turkish Studies, 6(1), pp:21-37
33. Decision on the approval of the Eleventh Development Plan (2019-2023).
34. Ergun ozbudun.(2000).contemporary Turk-

[منابع و مأخذ]

۱. اشرف نظری، علی و برهان سلیمی. حکمرانی حزب عدالت و توسعه و آینده شکاف‌های اجتماعی در ترکیه، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۹، ش ۳، ۱۳۹۵.
۲. اکبری، کریم‌آبادی. شیعیان ترکیه؛ فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی، مجله بیداری اسلامی، ش ۴۰، ۱۳۹۳.
۳. امام‌جمعه‌زاده، جواد و محمدرضا رهبرقاضی. تحول گفتمان هویت در ترکیه از کمالیسم به اسلام‌گرایی با تأکید بر حزب عدالت و توسعه، فصلنامه مطالعات جهان اسلام، ش ۳، ۱۳۹۲.
۴. امیراحمدی، هوشنگ. نقش دولت و جامعه مدنی در فرآیند توسعه، ترجمه علیرضا طیب، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ش ۱۰۰-۹۹، ۱۳۸۵.
۵. امین اسماعیلی، حمید (بی‌تا). پیشینه و کارکرد سیاست تعدیل اقتصادی در کشورهای توسعه‌نیافته، نگاهی به تجربه مصر و ترکیه. اطلاعات سیاسی - اقتصادی - ش ۷۴-۷۳، ۱۳۷۲.
۶. برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی - اجتماعی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
۷. بهکیش، محمدمهدی. قیاسی بر توسعه ایران و ترکیه، دنیای بهتر، ش ۱۹، ۱۳۸۹.
۸. خزایی، محسن. تلاش ترکیه برای ثبات اقتصادی پویا، نشریه ایران، ۱۳۸۶.
۹. خیری، علی و علی کریمی. توسعه سیاسی در ترکیه، چشم‌اندازی آینده‌پژوهانه، مجله جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ش ۱۵، ۱۳۹۸.
۱۰. داراب‌زاده، عاطفه. بررسی فرصت‌ها و چالش‌های گذار به دموکراسی در ترکیه، از دهه ۱۹۸۰ تاکنون، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال سوم، ش ۴، ۱۳۹۲.
۱۱. رضی، داوود. رابطه دین، دولت و توسعه سیاسی، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال ششم، ۱۳۸۸.
۱۲. روزنامه سپید، ۱۳۹۳/۷/۲۷.
۱۳. زاهدی، نسا و سیدابراهیم سرپرست سادات. اقتصاد سیاسی توسعه ترکیه، دو فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ش ۱۲، ۱۳۹۷.
۱۴. سایت وزارت خارجه ایران، <http://economic.mfa.ir/>
۱۵. شامبیانی، هوتن. بورژوازی ملی در ترکیه و ایران، سیاست مقایسه‌ای، جلد ۲۶، ش ۳، آوریل ۱۹۶۴، برگردان چشم‌انداز ایران، ۱۳۸۷.
۱۶. صفرزاده، اسماعیل و ایمان تهرانی. مجموعه مطالعات الگوی مطلوب برنامه‌ریزی برای ایران ۶. روند برنامه‌ریزی توسعه در ترکیه، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۱.
۱۷. طاهایی، جواد. اسلام‌گرایی و دولت مدرن در ترکیه، فصلنامه راهبرد، ش ۱۹، ۱۳۸۰.
۱۸. علوی پیام، علی. آتاتورک زهرآگین‌ترین تیر دونه، امتداد، ماهنامه فرهنگ و ادب مقاومت، ش ۵۴، ۱۳۸۹.

conomic liberalization in turkey :thr limits of state
Autonomy,SCID,pp:2-23.

42. Ozdemir Sari, O. Burcu, Ozdemir, Suna, Uzun, Nil (2019), Urban and Regional Planning in Turkey.

43. Öztürk Fatma P. and Çıracı Hale, (2016) The Planning History of Turkey: Policies, Practices, Breakdowns, 14th IPHS Conference(2010):1-9

44. Pre-accession economic reform program of turkey. 2019-2021.

45. The Eleventh Development Plan (2019-2023) ent Issues and Challenges. Current Urban Studies, 5, 146-163.

46. The medium term programme (2018-2020).

47. World Bank

48. Yasar Akca, Melih Öztürk, Ali Namik Gunes (2018), Evaluation of Environment Policies in Turkey's Development Plans, Journal of Management and Sustainability 8(2):28.

ish political:challenges to democratic consolidation,boulder:lynne rienner publisher,171 page.

35. Gursoy, N, Edelman, D. J. (2017). Regional Development Planning in İstanbul: Rec Decision on the approval of

36. <https://www.sbb.gov.tr/>

37. karely,patricia,(1998).Islam and us foreign policy,new York.

38. Marcie J. Patton (2006). The Economic Policies of Turkey's AKP Government: Rabbits From a Hat, Middle East Journal, Volume. 60, No. 3, p.513 – 536.

39. Maxwell J. Fry (1971), Turkey's First Five-Year Development Plan: An Assessment, The Economic Journal Vol. 81, No. 322.

40. Mehmet Zahid Sobaci, Nebi Miş, Ozer Köseoğlu (2018), Turkey's New Government Model and the Presidential Organization.

41. Onis,z,(1992),redemocratization and eco-

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: mrc@majles.ir